

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Невмержицької Олени Василівни

на дисертаційну роботу Ковби Миколи Вікторовича «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.)», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. В умовах сучасного суспільно-політичного становища України, необхідності захисту її суверенітету і територіальної цілісності актуалізується потреба виховання нового типу громадян, здатних стати на захист Батьківщини на військовому, економічному, освітньому тощо фронтах. Серед виховних напрямів сьогодні особливо виділяються громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне, екологічне, що, на переконання авторів «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», найбільш відповідають на виклики сучасності та «...закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України».

Реалізація завдань військово-патріотичного виховання має здійснюватися на усіх етапах шкільного навчання. Однак особливо цей процес актуалізується в умовах старшої школи. При цьому його ефективність залежатиме, зокрема, від використання оптимальних та доцільних підходів та педагогічного інструментарію, що має відповідати вимогам часу та особливостям, потребам і запитам суб'єктів виховного процесу. З огляду на це, видається доцільним дослідження історичних аспектів військово-патріотичного виховання учнівської молоді з метою визначення перспективних шляхів розвитку цього процесу у сучасних умовах. Цьому слугуватиме критичний аналіз недоліків та переваг процесу формування патріота, готового зі зброєю в руках стати на захист Вітчизни, у минулому та визначення шляхів адаптації позитивного історичного досвіду у сучасній системі освіти України.

У дисертації виділено низку суперечностей, які актуалізують проблему дослідження. Серед них: важливість створення цілісної освітньої системи виховання у військово-патріотичному напрямі та недостатній рівень матеріального забезпечення освітніх закладів; потреба в інтеграції військово-патріотичного виховання в освітній процес та недостатня розробленість відповідного навчально-методичного забезпечення; необхідність системного

підходу до військово-патріотичного виховання та фрагментарність його впровадження в сучасному освітньому середовищі; забезпечення врахування регіональних особливостей у військово-патріотичному вихованні та уніфікований підхід до його організації на національному рівні.

Зважаючи на те, що проблема військово-патріотичного виховання старшокласників надзвичайно актуалізується у сучасних умовах, адже над країною нависла реальна загроза, що вимагає акумулювання усіх сил і спроможностей, спрямованих на захист суверенітету та територіальної цілісності України., дисертаційна робота Ковби М.В. є своєчасною та актуальною.

Дисертаційне дослідження є складником науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (0117U005400), «Тенденції розвитку освіти в кризових умовах: історія, теорія і практика» (0123U100619).

Тему дисертації затверджено (протокол № 13 від 21 жовтня 2021 р.) й уточнено (протокол № 8 від 15 червня 2023 р.) вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Проведений аналіз комплексного дисертаційного дослідження та наукових публікацій здобувача, опублікованих за темою дослідження, дають підстави стверджувати про високий рівень оволодіння автором роботи методологією наукової діяльності, а також про успішне виконання дисертаційного дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Завдання, результати і висновки поданої до розгляду наукової роботи обґрунтовані на достатньо високому рівні.

У дослідженні коректно сформульована актуальність, визначені об'єкт (військово-патріотичне виховання молоді в системі освіти України) та предмет (зміст, методи й форми військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.)). Мета і завдання відповідають заявленій темі.

Автором використано комплекс методів дослідження: аналіз педагогічної, психологічної, філософської та військової літератури; проблемно-хронологічний; систематизація та узагальнення; анкетування; контент-аналіз; SWOT-аналіз, взаємодоповнення яких сприяло розгляду особливостей військово-патріотичного виховання старшокласників упродовж першої чверті ХХІ ст. та формулюванню на цій основі рекомендацій для адміністрації шкіл, учителів, старшокласників, батьків.

Варто також зазначити, що джерельна база дослідження є широкою. Вона охоплює 351 найменування (з них близько 16 – іноземними мовами) та включає нормативно-правові документи, монографії, дисертації, довідкові видання, навчально-методичну літературу, матеріали наукової періодици тощо.

Відтак зауважимо, що дисертаційна робота є змістовною, характеризується обґрунтованістю викладених положень, автор засвідчує

культуру наукового мислення, уміння визначати й розв'язувати наукові проблеми, логічно й аргументовано викладати матеріал. Загалом дисертаційна робота сприймається як закінчена наукова праця, що містить нові наукові результати.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дисертант вперше здійснив комплексне історико-педагогічне дослідження військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть XXI ст.) й актуалізував ідеї, що можуть сприяти підвищенню ефективності виховної роботи старшокласників у ЗСО; *обґрунтував і розробив* авторську періодизацію військово-патріотичного виховання старшокласників упродовж 2002–2024 рр. та визначив тенденції на кожному з виокремлених етапів; *дослідив* зміст, форми, методи й засоби військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України в урочній, позаурочній, позакласній та позашкільній діяльності упродовж досліджуваного періоду; *визначив* тенденції військово-патріотичного виховання на сучасному етапі Ковба М.В. *уточнив* наукові уявлення про поняттєво-категорійний апарат з проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників. У дослідженні Миколи Вікторовича *подальшого розвитку* набула генеза історико-педагогічних досліджень з питань військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України на сучасному етапі.

Практичне значення результатів дослідження є незаперечним і зумовлене можливістю його багатовекторного використання. Зокрема, матеріали дослідження можуть бути використані в науково-дослідницькій роботі (під час підготовки науково-педагогічних праць), освітній діяльності (у закладах загальної середньої освіти, педагогічних ЗВО), для підготовки рекомендацій для широкого кола зацікавлених осіб, як джерело інформації для здобувачів педагогічних спеціальностей; практикуючих педагогів тощо.

Перевагою рецензованої роботи вважаємо представлені у дисертації вже апробований на практиці авторський вибіркового курс «Військово-патріотичне виховання молоді в контексті геополітичних змін» для здобувачів освіти першого (бакалаврського рівня), який має на меті формування теоретичних засад та практичних аспектів військово-патріотичного виховання молоді в умовах сучасних геополітичних трансформацій, розвиток критичного мислення та аналітичних компетентностей для ефективної реалізації виховних стратегій в контексті національної безпеки України. Дослідником також *створено* концепцію сайту «PatriotHub» – освітнього блогу, в основі якого інтерактивне та онлайн-навчання, спрямоване на засвоєння основ військово-патріотичного виховання шляхом надання доступу до інформації швидкого пошуку необхідного; *розроблено* рекомендації для здобувачів освіти (учнів), учителів, батьків, адміністрації шкіл; *підготовлено* термінологічний словник з військово-патріотичного виховання для учнів та вчителів у системі освіти України.

Основні положення та результати дослідження впроваджено в освітній процес низки закладів освіти України, що підтверджено відповідними довідками. Серед них: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/327 від 24.10.2024 р.), Чернівецький національний

університет імені Юрія Федьковича (довідка № 19-3438 від 23.10.2024 р.), Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (акт від 23.10.2024 р.), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (довідка № 1833 від 22.10.2024 р.), Ліцей № 1 імені Івана Франка Дрогобицької міської ради Львівської області (довідка № 01-20/3 від 31 жовтня 2024 р.).

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертаційна робота Ковби М.В. є цілісним дослідженням, у якому комплексно простежено особливості військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.). Дисертаційне дослідження має чітко вибудовану та логічну структуру. Воно складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного із них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі автор обґрунтував актуальність теми, вказав на її зв'язок із науковими планами та темами, сформулював об'єкт, предмет, мету і завдання наукового пошуку, визначив хронологічні та територіальні межі дослідження, охарактеризував використані дослідницькі методи та джерельну базу, обґрунтував наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, подав відомості щодо апробації основних положень дисертаційної роботи та їхнього впровадження в освітній процес закладів освіти України.

У першому розділі «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.) як історико-педагогічна проблема» здобувач сформулював стан дослідженості проблеми, вказавши на її специфіку та еволюцію упродовж хронологічних меж дослідження; уточнив зміст основних понять, пов'язаних із військово-патріотичним вихованням («патріотизм», «військово-патріотичне виховання», «військово-патріотичне виховання старшокласників» тощо), запропонував власну дефініцію поняття «військово-патріотичне виховання», що є беззаперечним здобутком дисертанта, ґрунтовно проаналізував значний масив нормативно-правових актів з питань військово-патріотичного виховання молоді.

У другому розділі «Концептуальні засади військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (2002–2024 рр.)» дослідник проаналізував передумови (політичні, економічні, соціокультурні) розвитку військово-патріотичного виховання, його зміст, форми та методи. Вагомим здобутком дисертанта є розроблена ним періодизація військово-патріотичного виховання молоді, що охопила три етапи: 2002–2014 – етап інформаційних змін та підходів до теоретичної бази військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти відбувались ухвалення чималої кількості нормативно-правових актів і законів щодо проведення освітньої діяльності та розвитку напрямів військово-патріотичного виховання молоді; 2014–2022 рр. – етап активізації та спрямування військово-патріотичного виховання старшокласників на захист власної держави; 2022–2024 рр. – етап розвитку військово-патріотичного виховання в умовах активної фази російсько-української війни та інтеграції військових цінностей у систему патріотичного

виховання молоді. Автором ґрунтовно охарактеризовано зміст та педагогічний інструментарій ВПВ на кожному із виокремлених ним етапів.

Третій розділ відзначається особливим підходом до визначення потенціалу творчого використання накопиченого досвіду військово-патріотичного виховання старшокласників у сучасній системі освіти України. У ньому наведено результати моніторингу дослідження ВПВ як ціннісної орієнтації учнівської молоді, а також проаналізовано тенденції військово-патріотичного виховання старшокласників у сучасній системі освіти України і на цій основі сформульовано рекомендації щодо військово-патріотичного виховання старшокласників для адміністрації шкіл, учителів, учнів, батьків.

Матеріали дисертації Ковби М.В. виважені, обґрунтовані, викладені послідовно з дотриманням наукового стилю. Всі розділи дисертації мають внутрішню єдність, логічність і завершеність. Загальні висновки є логічними, змістовними, зосереджуються на результатах дослідження, відповідають поставленим завданням. Додатки, укладені автором, конкретизують й поглиблюють виклад матеріалу, поданого у тексті дослідження.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Кількість та повнота висвітлення основних положень та результатів наукового пошуку у публікаціях аспірантки за темою дисертації відповідає чинним вимогам. Ковбою М.В. опубліковано 9 наукових праць: 5 статей у наукових фахових виданнях України та 4 праці апробаційного характеру.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Під час виконання дисертації аспірант дотримувався принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, елементів фабрикації та фальсифікації. По всьому тексту роботи простежується єдиний стиль викладу матеріалу. Це самостійно виконане наукове дослідження. Всі ідеї та наукові положення, викладені в дисертації Ковби М.В., отримані автором особисто.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження. Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, звертаємо увагу на окремі дискусійні положення й висловимо деякі побажання й зауваження до змісту роботи:

1. Потребує підсилення актуальність дослідження, яка виглядає доволі декларативною. Зокрема варто детальніше обґрунтувати вибір референтної групи (старшокласники), а також виконання/невиконання педагогічною галуззю своїх безпосередніх завдань (власне, про це йдеться у суперечностях).

2. Варто уточнити доцільність визначення верхньої межі дослідження – 2024 р. «Верхня межа (2024 р.) визначається сучасним суспільно-політичним становищем України, зокрема, російсько-українською війною», однак війна триває уже 10 років, що саме відбулося у 2024 р. Можливо, доцільніше прив'язати верхню межу до схвалення Кабінетом Міністрів України 15.12.2023 р. Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, якою військово-патріотичне виховання визнане однією із основних складових державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, а також визначено

актуальні завдання військово-патріотичного виховання на сучасному етапі. Або ж залишити верхню межу відкритою, такою, що ще триває.

3. На нашу думку, варто було чіткіше підійти до поділу джерельної бази на групи. Зокрема, до однієї з груп автор відносить загальнотеоретичні праці щодо проблем військово-патріотичної підготовки старшокласників першої чверті ХХІ століття (дисертаційні дослідження / монографії тощо), до іншої – публікації у періодиці, навчально-методичні матеріали. Можливо, варто було здійснити поділ опрацьованої джерельної бази на теоретичні та праці методичного характеру.

4. У підрозділі 1.2 подано авторське визначення поняття «військово-патріотичне виховання» як цілеспрямованого системного впливу на особистість старшокласника через систему підходів, цілей, методів, форм та технологій, виконання яких дає можливість особистості уникнути негативного впливу сучасного інформаційного середовища, та забезпечує у старшокласників високий рівень патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, готовності до її захисту. Варто подумати над цим визначенням задля уникнення виведення поняття через нього самого.

Однак висловленні зауваження не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку дисертації Ковби М.В., що здійснена на високому науковому рівні та є завершеним науковим дослідженням.

Загальний висновок. Дисертація Ковби Миколи Вікторовича «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, є актуальним, цілісним, завершеним, самостійним науковим дослідженням.

Дисертаційна робота відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), та може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій раді зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Олена НЕВМЕРЖИЦЬКА

Олена НЕВМЕРЖИЦЬКА

